

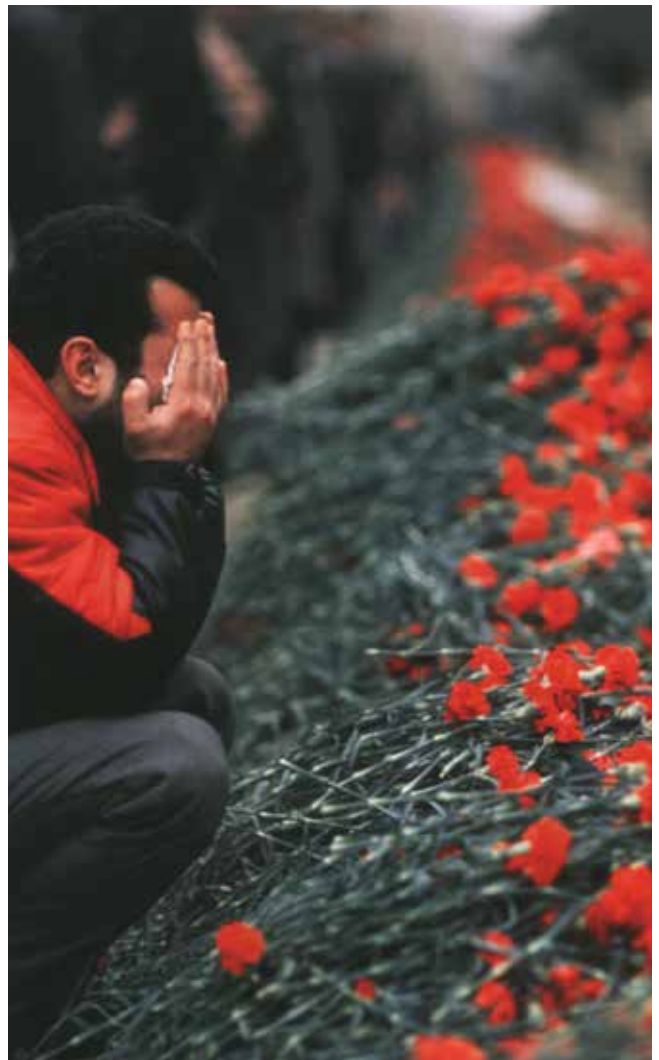
PŘÍČINY A DŮSLEDKY UDÁLOSTÍ Z 20. LEDNA 1990

UDÁLOSTI Z 20. LEDNA 1990 JSOU JEDNÍM Z HISTORICKÝCH MEZNÍKŮ MODERNÍCH DĚJIN ÁZERBÁJDŽÁNU. TYTO UDÁLOSTI NASTALY V DŮSLEDKU SLOŽITÝCH GEOPOLITICKÝCH JEVŮ, KTERÉ PROBÍHALY NA ÚZEMÍ SVAZU SOVĚTSKÝCH SOCIALISTICKÝCH REPUBLIK (SSSR). NA KONCI 80. LET 20. STOLETÍ DOSÁHLY ROZKLADNÉ PROCESY V SSSR SVÉHO VRCHOLU, COŽ BYLO V NEMALÉ MÍŘE ZPŮSOBENO VÝZNAMNOU AKTIVIZACÍ NÁRODNÍCH Hnutí VE SVAZOVÝCH REPUBLIKÁCH. ZEJMÉNA V POBALTSKÝCH A ZAKAVKAZSKÝCH REPUBLIKÁCH NABYLA TATO Hnutí MASOVÉHO CHARAKTERU, PODOBNĚ JAKO V MOLDAVSKU. NÁRODNÍ Hnutí V TĚCHTO REPUBLIKÁCH, VČETNĚ ÁZERBÁJDŽÁNU, BYLA PŘEDEVŠÍM ORIENTOVÁNA NA BOJ ZA SUVERENITU.

Na pohřeb obětí událostí z 20. ledna 1990 přišlo více než milión občanů. Tyto události urychlily vystoupení Ázerbájdžánu ze svazku SSSR.

23. září 1989 schválil Ázerbájdžán jako první ze svazových republik SSSR Ústavní zákon „O suverenitě Ázerbájdžánské sovětské socialistické republiky“ a tento zákon nadřadil republikové zákony zákonům svazovým (1). Toto rozhodnutí ázerbájdžánského parlamentu se stalo závažným krokem na cestě k dosažení plné suverenity. Každým dnem bylo stále zřejmější, že se sovětskému vedení již nepodaří civilizovanými politickými metodami zastavit sílící odstředivé tendence v zemi. Podle všeho se v této situaci svazové vedení rozhodlo sáhnout po posledním prostředku, tj. za použití síly odvrátit nevyhnutelný rozpad SSSR. Lokální vojenská akce měla být podle jejích autorů speciální „zastřehovací akcí“ pro všechny svazové republiky, které měly v úmyslu vystoupit ze svazku SSSR. Volba Ázerbájdžánu jako předsunuté výspy pro uskutečnění podobné akce nebyla náhodná, jelikož Ázerbájdžán byl „nejslabším článkem řetězu“ v rámci svazových republik, které stály v přední linii boje za suverenitu. Jedná se o to, že na rozdíl od Pobaltských republik a sousedů na jihu Kavkazu neměli Ázerbájdžánci na Západě žádné vlivné příznivce. Na druhé straně byl však Ázerbájdžán mezi nimi jedinou republikou, v níž převážnou většinu obyvatel tvoří muslimové. Tento fakt umožňoval svazovému vedení vyrukovat se strašákem neblaze proslulého „islámského fundamentalismu“, a tím ospravedlnit vojenskou akci proti civilnímu obyvatelstvu v očích mezinárodní veřejnosti. Skutečně tomu tak bylo, protože M. S. Gorbačov později řekl, že do Baku vstoupila armáda právě kvůli tomu, aby se v Ázerbájdžánu nedostali k moci „islámští fundamentalisté“. Sovětské vedení mělo na zřeteli i tu skutečnost, že v Ázerbájdžánu probíhal vzestup národního hnutí na pozadí rozvíjejícího se karabašského konfliktu, jehož jádrem jsou územní nároky Arménie na území, která v Náhorním Karabachu odjakživa patřila k Ázerbájdžánu. To pak bylo živnou půdou pro nejrůznější provokace a ospravedlnění použití síly. Tím spíše, že na konci prosince 1989 dosáhla destabilizace situace v oblasti karabašského konfliktu svého vrcholu. Katalyzátorem eskalace napětí v regionu se stalo usnesení Nejvyššího sovětu Arménské SSR ze dne 1. prosince 1989 o opětovném sjednocení Arménské SSR a Náhorního Karabachu (2). Toto usnesení mělo za následek aktivizaci arménských bojůvek, která se rozhořela ve skutečnou válku proti Ázerbájdžánu. Nejdříve se objektem útoků arménských separatistů na počátku karabašského konfliktu staly ázerbájdžánské okresy, které ležely mimo administrativní hranice Náhorně-Karabašské autonomní oblasti (NKAO). Tyto okolnosti, tj. pasivní stanovisko svazového vedení, tedy neexistence adekvátních opatření k zamezení protiústavního jednání arménské strany vedly k prudkému zostření vnitropolitické

situace v Ázerbájdžánu. Kromě toho bylo tehdejší vedení Komunistické strany Ázerbájdžánu absolutně neschopné samostatně rozhodovat, dokonce i v tak kritické situaci se nadále slepě řídilo výnosy svazového ústředí. Počátkem roku 1990 se vedení Ázerbájdžánu s konečnou platností zdiskreditovalo a ztratilo jakoukoliv kontrolu nad situací v republice.

Za tohoto stavu již nebylo pochyb o vítězství opozičních sil v parlamentních volbách naplánovaných na duben 1990. V jejich čele stála Lidová fronta Ázerbájdžánu (NFA), která bojovala za vystoupení ze svazku SSSR. Všechny tyto okolnosti byly důvodem a popudem k uskutečnění vojenské akce v Baku. Je zajímavé, že republikánské vedení, které do této doby nevyvíjelo žádnou činnost, v této dramatické situaci najednou z ničeho nic našlo „odvahu“ a pustilo se do zapáleného boje za vytvoření ozbrojených oddílů domobrany. A. Bezirov, tehdejší hlavní představitel republiky, ve svém vystoupení v prvních dnech ledna 1990 před dělníky Bakuského závodu na

výrobu chladniček vyzval mladé lidi, aby vstoupili do domobrany, přičemž jim přislíbil zaopatřit zbraně (3).

Z toho bylo zcela jasné, že se ze strany svazového ústředí připravuje rozsáhlá provokace. Od 13. ledna 1990 skutečně začaly v Baku arménské pogromy vyprovokované tajnými službami SSSR, tak jak se o nich ve městě šeptalo už koncem prosince. Konkrétně 30. prosince 1989 list „Azadlyg“ upozorňoval mocenské orgány na možnost uskutečnění podobných nezákonných akcí vůči obyvatelům města arménské národnosti. Nicméně mocenské struktury, které byly již dříve informovány o chystaných pogromech, neučinily nic k jejich odvrácení. Poté co začaly pogromy, justiční orgány a dvanáctitisícový kontingent vojenských složek Ministerstva vnitra SSSR, který se nacházel ve městě, trestuhodným způsobem nečinně přihlížely (4). Existují nezvratná fakta, která dokládají, že vojska dostala rozkaz do ničeho nezasahovat, jelikož tento vývoj událostí svazovému vedení plně vyhovoval. Jenom díky úsilí aktivistů NFA se ke dni 16. ledna podařilo v hlavním městě pogromy zastavit.

Už tak rozjitřenou atmosféru v Ázerbájdžánu ještě více rozvířilo nařízení Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR „Vyhlášení mimořádné situace v NKAO a některých

Na pohřeb obětí událostí z 20. ledna 1990 přišlo více než milión občanů.

Sovětská vojska v ulicích Baku

dalších regionech“ ze dne 15. ledna 1990, a to zejména článek 7, který navrhoval zavést v Baku a Gjandže zákaz vycházení (5). V Ázerbájdžánu vyhodnotili toto nařízení jako další projev proarménské postoj svazového ústředí, a to tím spíše, že o vyhlášení mimořádné situace na území Arménie, která byla bezprostředním zdrojem destabilizace situace v regionu, nepadlo v dokumentu jediné slovo.

Již 16. - 19. ledna 1990 bylo na přístupových cestách do Baku zformováno velké operativní vojenské uskupení o celkovém počtu více než 50 tisíc vojáků z příslušníků útvarů Zakavkazského, Moskevského, Leningradského a dalších vojenských okruhů (6). Mezi nimi byl velký počet záložníků, včetně arménské národnosti, kteří se obzvláště „vyznamenali“ během vstupu vojsk do Baku (7). Nejvyšší počet obětí mezi civilním obyvatelstvem bylo právě v těch místech, kde byli nasazeni záložníci. Před akcí byli záložníci podrobeni intenzivnímu psychologickému působení, které se neslo v duchu nenávisti k Ázerbájdžáncům. Nadto se mezi záložníky ocitli i zločinci (8). Koncentrace natolik mohutného uskupení vojsk v okolí Baku i v době po skončení arménských pogromů ve městě svědčila o závažnosti úmyslů svazového ústředí, které se definitivně rozhodlo na příkladu Ázerbájdžánu udělit „lekcí“ ostatním svazovým republikám. V noci z 19. na 20. ledna 1990, bez ohledu na veškeré protesty obyvatelstva a bez jakéhokoliv předchozího vyznění občanů, vstoupily do města jednotky Sovětské armády. Vstup vojsk byl doprovázen záměrnou palbou s cílem zabít, což mělo za následek značné oběti mezi pokojným obyvatelstvem. Podle oficiálních údajů parlamentní komise pro události z 19. a 20. ledna 1990 bylo během armádní operace v Baku zabit 131 a raněno 744 pokojných občanů (9).

Památník v Baku věnovaný památce obětí událostí z 20. ledna 1990

Není pochyb o tom, že touto kárnou akcí svazové ústředí dosáhlo určitých taktických úspěchů, konkrétně vyhlášením mimořádné situace dokázalo dočasně stabilizovat situaci v Ázerbájdžánu a na post prvního tajemníka místního ÚV dosadit svoji další loutku. Nicméně ze strategického hlediska svazové vedení utrpělo dokonalé fiasko, protože události z 20. ledna 1990 byly začátkem konce sovětského komunistického režimu v Ázerbájdžánu.

Tyto události zcela jasně a nepochybně prokázaly nemožnost přeměny SSSR v civilizovaný demokratický stát a staly se podnětem k mobilizaci vědomí národní identity a národního sebeuvědomění lidu a jeho odhodlání bojovat za suverenitu. Potvrdil to i průběh pohřbů obětí tragických událostí, které se konaly 22. ledna 1990. Ani ne za čtyřicet hodin po této hrůzné noci prakticky všichni obyvatelé města vyšli do ulic, aby doslova před hlavními samopalů sovětských vojáků doprovodili padlé spoluobčany na jejich poslední cestě. Nikdy před tím ani potom nezažilo Baku tak mohutnou manifestaci. Přitom hybnou silou všech těch lidí nebyla jenom bolest a smutek, ale i snaha demonstrovat svoji nezlomnost a odhodlání pokračovat v boji za ideje národní svobody. V podstatě jak tato manifestace, tak i následná čtyřicetidenní celonárodní stávka byla svérázným všelidovým plebiscitem na podporu státní nezávislosti Ázerbájdžánu a současně potvrzením, že sovětské impérium je odsouzeno k zániku.

V nedělním programu „Vremja“ v komentáři k lednovým událostem v Baku vyslovil politolog A. Tichomirov vskutku prorocká slova: „Toto impérium už nelze udržet ani bičem, ani perníkem.“

20. leden 1990 je nejslavnějším dnem v nejnovějších dějinách Ázerbájdžánu. Právě o této chmurné noci tváří v tvář po zuby ozbrojeným vojákům jedné z největších světových armád uhájili bezbranní Ázerbájdžánci své právo na nezávislost.

Schválení ústavního dokumentu o nezávislosti, k němuž došlo v ázerbájdžánském parlamentu 18. října 1991, pak bylo jen právním potvrzením toho, čeho bylo de facto dosaženo v lednových dnech roku 1990. Zde je na místě malinko nahlédnout do historie a najít paralelu k událostem z počátku 20. století.

Vyhlášení nezávislosti Arménské demokratické republiky 28. května 1918 také předcházely tragické březnové události – masové krvavé pogromy pokojného ázerbájdžánského obyvatelstva v Baku, Gubě, Lankaranu, Gojčaji, v Karabachu a Zangezuru spáchané ozbrojenými formacemi podřízenými Bakuskému sovětu a složenými z rudoarmějců, arménských bojůvek a oddílů arménských nacionalistů tzv. dašnaků. Tehdy byly barbarsky zavražděny tisíce žen, dětí a starých lidí. Jak je vidět, historie se opakuje, a to nejenom sledem událostí, ale i pokud jde o jejich účastníky.

Svoboda se skutečně nedává darem, nýbrž musí se získat – a zaplatit krví... 🌱